

LENGYEL ANDRÁS
Hatvany Lajos Pesti Naplója (1917–1919). II.*

A „tárca” mint olvasmányszolgáltató rovat

A lap „irodalmi színezetét” már a kortársak, így pl. a már idézett egykori belső munkatárs, Lengyel Géza is érzékelték. Ez, a tulajdonos ismeretében, természetes fejleménynek látszik, s az a tény, hogy Hatvany csakugyan írókkal vette körül magát, csak erősíti ezt a vélekedést. Mégis, hiba lenne csupán személyi ambíciókra visszavezetni az „irodalmi színezetet” – az olvasók ugyanis valóban igényelték az „olvasnivalót”, a kor sajtójához még hozzátartozott a rendszeresen jelentkező „vonal alatti” olvasmány, a „tárca” A *Pesti Napló* irodalmi színezete, persze, nem csupán a tárcák rendszeres közléséből fakadt, a szerkesztőség író-tagjainak jelenléte s az általuk művelt műfajok egyike-másika irodalmi szempontból is jelentőséggel bírt. Olyan rovatok, mint Karinthy „A függöny előtt”, „A feleségem beszél” vagy a másokkal, pl. Harsányi Zsolttal fölváltva írott „Tarka krónika”, Kosztolányi „Őszintén szólva” című rovata, Szini Gyula szinte valamennyi jegyzett írása, vagy Nádas Sándor „Pesti kövezet”-e irodalmilag is érdekes, olykor jelentős. A prózaíró Kosztolányi, akit ma többre becsülnék, mint a költőt, aligha születhetett volna meg az olyan típusú „jegyzetek” folyamatos publikálása nélkül, mint az „Őszintén szólva” cikkei. Karinthynál pedig ez az összefüggés még nyilvánvalóbb – amit ide névvel jegyezve írt, az csaknem kivétel nélkül írói életművének is szerves része. A tárcarovat mégis különleges helyet foglal el a lap profiljában, s nemcsak azért, mert ez az egyike a par excellence irodalmi rovatoknak. Azért is, s azért mindenekelőtt, mert ez egyszerre mutatja a laptulajdonos ambícióját s az olvasóközönség olvasmányigényét. A lap irodalmi anyagának időrendi áttekintése kétségtelenné teszi, hogy Hatvany ambicionálta volna a magas színvonalú versek közlését is. Amikor átvette a lapot, az addigi gyöngé, jó esetben középszerű versanyag ugrásszerűen följavult, s a *Napló*ban gyakorlatilag a *Nyugat* vezető költői jelentkeztek verseikkel. Később, a papírhíányból fakadó terjedelmi megszorítások növekedésével, a versekre – mint a legkevésbé újságszerű közleményekre – már nem jutott hely, csak olykor-olykor jelent meg egy-egy darab.²⁷ Ady versének közlését is Ady irodalomközéleti súlya indokolhatta, Tóth Árpád alkalmi versköz-

* A tanulmány I. része megjelent: MKsz 2006. 3. sz. 338–359.

²⁷ L. pl. ADY: *Szegény jó fiaim* (1917. aug. 12.), *Volt egy Jézus* (1918. márc. 31.). TÓTH ÁRPÁD: *September* (1917. szept. 16.), *Spleen* (1917. szept. 23.).

leményei pedig alighanem a „báró” mecénatúrájának része volt – így is támogatta az „élhetetlen”, betegeskedő költőt. S amikor újra lehetőség nyílt versek közlésére, a versközlés újra gyakorlattá vált. Ám a tárca és a regény, e két jellegzetes prózai olvasmánytípus mindvégig megmaradt. De ameddig a tárgyalt periódusban a hosszú, folytatásokban közölt regényekből mindössze csak néhány jelenhetett meg (pl. Szép Ernő *Lila ákáca* vagy Gábor Andor *Doktor Senkije*), addig a tárcarovat a napi megjelenés révén egy egész írógárda *Napló*-béli jelenlétét biztosította. A sokféle szerző révén változatosságot jelentett, s alkalmat adott a szerkesztői „irodalompolitika” érvényesítésére is. Minden jel szerint ez a rovat volt az, amely a leginkább magán viselte a laptulajdonos keze nyomát. Ám – s ez hangsúlyozandó – ez a megállapítás nem azt jelenti, hogy a tárcarovat Hatvany személyes irodalmi ízlését tükrözi. Mecénási támogatottjának, az egyszerre hálás és sértődött Tóth Árpádnak a „báró” környezetéről adott roszmájú jellemzése megmutatják, hogy Hatvany részben irodalmi vonzalmait élte ki, részben azonban az irodalomközéleti presztízsből is megmutatkozó „üzleti” szempontokat érvényesítette választásaiban. 1918. január 30-án, Nagy Zoltánnak írott levelében Tóth Árpád így epéskedett: „Csak egy baj van a báróval. Az irodalmi nézetei túlságosan opportunusok. Neki Szép Ernő meg Várnai Zseni egyformán jeles költők. De ugye, ez a kisebb baj, mintha senki sem keltené fel az érdeklődését, s a nagy pénzeivel inkább kártyázna.”²⁸ Hatvany persze Tóth Árpád szerint is az irodalom megigéztette volt:

„Valóban rendkívüli, ahogy ez a báró az írást becsüli a legtöbbre. Mióta főszerkesztői címe van, ő tölti a legtöbb időt a szerkesztőségben, éjjel is bent van. Az persze csak rokonszenvesebbé teszi éjjeli munkását, hogy néha pezsgős mulatságokat is tart a redakcióban, sajnos azonban, hogy az ilyesmikre csekélységgem nem hivatalos, ellenben annál hivatalosabbak Szép Ernő meg Szomor, meg Sándor bá [azaz: Bródy Sándor]. Szóval itt is megtartódik a rangsor.”²⁹

S ez a jellemzés nem írható a pillanatnyi sértettség számlájára, Tóth Árpád korábban is, pl. 1918. január 9-i levelében, a „bárónak” ezt az oldalát hangsúlyozza. Egy, a későbbiekben tárgyalt *Pesti Napló*-vállalkozás, az *Esztendő* című folyóirat tervezetéseiről beszámolva ilyeneket ír Hatvanyról: „A báró [...] seggre esik a beérkezett tekintélyek előtt.”³⁰ Vagy: „Hatvany főzve van a Harsányi Zsoltok, Farkas Imrék meg Lakatos Lászlók által, akik majd szépen teleszarják a revüt.”³¹ S hogy miért van ez így? – ez is kiderül:

„a báró kereken kijelentette, hogy az én nevem nem szerepelhet nagy betűkkel a címlapon [ti. az *Esztendő* címlapján], mint a Karinthyé meg a Kosztolányié, mert még nem elég jó név. Azt mondta, ne haragudjak, ő nagyon szeret és becsül engem, tán

²⁸ Tóth Árpád összes művei. V. Levelek. Sajtó alá rend. KOCZTUR Gizella közreműködésével KARDOS László. Bp. 1973. Az idézet: 176.

²⁹ TÓTH: i. m. 176.

³⁰ TÓTH: i. m. 170–171.

³¹ TÓTH: i. m. 171.

jobban is, mint a fenti urakat, *de az üzlet az más*: elégedjem meg azzal, hogy a lapnál félig-meddig *sine-curá*-t adott nekem.”³²

S hogy Hatvanyt valóban az üzleti szempont is befolyásolta „irodalompolitikájában”, támogatótja fölháborodása mutatja a legtisztábban:

„Szörnyű, hogy miket csinál »üzleti« alapon az irodalommal; nekem például azt is mondta, hogy legszívesebben Szomaházyval szerkesztené az Esztendőt, ha nem félné, hogy ez mégiscsak kompromittáló lenne némileg.”³³

Az irodalomérzékeny esztéta-léleknek s az üzletembernek ez a szimbiózisa, amelyet Hatvany személyiségében Tóth Árpád észrevett, a *Napló* tárcarovatában is kimutatható. Ha áttekintjük e rovatot, amelynek rendszerességét egyébként a Hatvany-érában alakították ki, ez a „változatosság” formájában jelentkező kevertség szembeötlő. 1917 márciusában, áprilisában és májusában pl. ilyen szerzői voltak a tárcarovatnak: Szini Gyula (3), Lakatos László (5), Moly Tamás (2), Karinthy Frigyes (3), Csathó Kálmán (2), Hatvany Lajos (5), Kosztolányi Dezső (5), Schöpflin Aladár (3), Sándor Imre (2, ő Hatvany fölfedezettje!), Lendvai István, Kaffka Margit (2), Harsányi Zsolt, Szemere György (3), Ego, Marczali Henrik, Tormay Cecile, Ivánfi Jenő, Tömörkény István, Zilahy Lajos (2), Liptai Imre, Salgó Ernő, Krúdy Gyula (2), Homok (Cserzy Mihály), Pető Sándor, Laczkó Géza, Hevesi Sándor, Móricz Zsigmond, Herczeg Ferenc. 1917 októberében és novemberében ilyen összetétel bontakozik ki: Moly Tamás, Harsányi Zsolt (2), Barta Lajos, Szini Gyula (2), Hevesi Sándor (3), Kaffka Margit (2), Földi Mihály, Ritoók Emma, Hatvany Lajos (10), Siklóssy László, Gábor Andor (2), Kosztolányi Dezső (2), Zilahy Lajos, Fodor László, Szép Ernő, Szomaházy István (3), Tóth Árpád, Schöpflin Aladár, Vészi Margit, Kacsóh Pongrác, Lengyel Géza, Nádas Sándor, Strindberg, Sándor Imre, Móricz Zsigmond, Gilárty Zoltán. 1918. januárban, februárban és márciusban pedig a következő gárda képviseltette magát a tárca-rovatban: Kortsák Jenő, Bársony István, Szomaházy István (5), Hatvany Lajos (9), Révész Béla, Kosztolányi Dezső (3), Schöpflin Aladár (2), Babits Mihály (2), Erdős Renée (3), Karinthy Frigyes (2), Zilahy Lajos, Sándor Imre (2), Lakatos László (3), Krúdy Gyula, Szerdkényi Anna, Farkas Imre (3), Csathó Kálmán (2), Feleky Géza (2), Ferenczy Valér, Csizmadia Sándor (2), Szini Gyula (2), Laczkó Géza, Nádas Sándor, Kaffka Margit, Jobbágy Jenő, Losonczy Zoltán, Szabó Ervin, Barta Lajos, Siklóssy László, Harsányi Zsolt, Liptai Imre, Havas Gyula, Gróf Teleki Sándorné (Szikra), Moltke, Lányi Viktor, Földi Mihály, Móricz Zsigmond, Lengyel Menyhért.

A tárcarovat szerzőgárdájának ez a három metszetben való felsorolása több következtetés levonására is alkalmat ad. Az első mindenképpen az, hogy Hatvany saját magának is fórumot „vett”, amikor átvette a *Napló*-t: e három metszetben a legtöbb írással ő szerepel (Ez, persze, részben abból is adódott, hogy az ő tárcái – akárcsak Szomaházyé – valójában nem „szóló” írások voltak, hanem egy nagyobb

³² TÓTH: *i. m.* 170.

³³ TÓTH: *i. m.* 172.

mű folytatásokban közölt részletei. Maga a szöveg is „közöltette” tehát magát.) Az is föltűnő (s egyben természetes), hogy a szerkesztőség írótagjai itt is közlési lehetőséghez jutottak, ez, mondhatnánk, számukra szerkesztőségi előjog volt, függetlenül a kvalitáskülönbségektől. Hatvany valóságos irodalmi vonzalmaira, „nyugatos”, modernista preferenciáira vall, hogy a nagy nyugatosok, Karinthy, Kosztolányi, Babits, Móricz, Kaffka, Schöpflin vagy Szini rendre fölbukkannak a szerzők között. (Talán mondani sem kell, hogy e gárda adja a tárca-rovat irodalomtörténeti rangját, jelentőségét.) Az „üzleti” érzék jele viszont, hogy a szerzők közt jelentős számban s jelentős gyakorisággal vannak jelen a konzervatívabb habitus, félig-meddig már kommerciális színezetű képviselői, Szomaházy Istvántól Erdős Renéig, Farkas Imrétől Csathó Kálmánig. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy – nyilván választékbővítésként is – még a *Népszava* köréből is fölbukkan egy-két név, pl. Révész Béláé és Csizmadia Sándoré. A szereplés joga, jól érzékelhetően, többnyire csakugyan valamiféle „beérkeztség” volt, ahogy erre Tóth Árpád föl is figyelt, s a fiatalok csak jóval véletlenszerűbben kerültek be e körbe. A korán elhunyt nagy tehetség, Havas Gyula pl. valószínűleg barátjának, Tóth Árpádnak a protezsálására válogatódott be. Sándor Imre pedig Hatvany személyes fölfedezettje volt, róla a „báró” még cikket³⁴ is írt. A tárcarovatnak ez a kevertsége sajtótörténeti szempontból azért érdemel megkülönböztetett figyelmet, mert – minden jel szerint – éppen ebben a kevertségben mutatkozik meg a *Napló* előfizetőinek, általában olvasóinak valóságos ízléstérképe. Természetesen az utókor irodalmi kánonja és a kortárs-olvasók hajdani vonzalmi és preferenciái szükségképpen eltérnek egymástól. A valóságos közönségtörténeti, olvasástörténeti állapotot nem a mai kánon, hanem éppen az ilyen tekintélyelvű, „üzleti” szelekció fejezi ki hívebben. Hatvany ugyanis, ha már egyszer úgyis „opportunist” volt, aligha ment lapja olvasóinak ízlésével szemben: azt adta, amit – sejtése szerint – vártak tőle. Ez természetesen nemcsak azt mutatja, hogy irodalmi dolgokban az olvasóközönség tradicionális beidegzettsége „még” meglehetősen erős volt, de arról is árulkodik, hogy ekkor, 1917/18-ban a nyugatosok már kijöttek a *Nyugat* szűkös (kis példányszámú) gettójából, s műveik már az olvasóközönség ízlésének egyik, de jelentékeny alkotóelemét adták. Maguk is „bevett” szerzőkké váltak, sőt még egy napilapban is húzóemberekként lehetett velük számolni. (Karinthy és Kosztolányi egész *Napló*-béli elhelyezkedését, kiemelt pozícióját éppen ez a tény magyarázza, s csak másodsorban a „báró” egyéni szimpátiája vagy ízlése.)

A lapot erősítő „melléküzemágak”

A laptestben realizálódott újságírói munka mellett a *Pesti Napló*hoz hozzátartozott egy sor járulékos, de egyáltalán nem lényegtelen teljesítmény. Ezek, bár magában a lapban történt meg népszerűsítésük (jórészt ezért is tudunk róluk), a lapon kívül, ám szorosan az alapfunkciókhoz tartozva, azokat erősítve épültek

³⁴ HATVANY cikke Sándor Imréről: *Egy új író.* = Pesti Napló 1918. márc. 8. 9.

ki. A „hagyományos” újság „természetes” kiegészítésének és megerősítésének tekinthetjük őket, de létrejöttük mégis kiadói innováció eredménye volt: a hatókör kiszélesítése, a hatás fokozása. S bár utólag már-már kézenfekvőnek látszik mindaz, amire a lap vezetése e téren vállalkozott, bizonyos, hogy csak megfelelő tökére-
erővel lehetett realizálni a terveket.

A Napló-kirakat

Az egyik, még szorosan a hagyományos újságfunkciókhoz kötődő terv megvalósítását a Rákóczi úti modern épületbe való átköltözés tette lehetővé. A lap már 1917. szeptember 30-án, „A Pesti Napló előfizetőihez” intézett fölhívásában regisztrálta a kirakatok célirányos fölhasználását. Az átköltözés, írták,

„szimbolikus jelentőségű a Pesti Naplóra nézve. A főváros legforgalmasabb út-
nalán, hatalmas, modern palotában, tágas, szellős helyiségek fogadják be az egész szer-
kesztőséget és a kiadóhivatalt. *Estéknént kigyulladnak a villamos lámpák s a hullámzó
tömeg megáll az óriási üvegablakok előtt, melyek a legfrissebb hírek, harctéri jelentések
plakátjaival vannak tele, aktuális fotográfiákkal, ízléses és művészi becsű képekkel.*”

Az épület kirakatainak ilyen hasznosítása hatásos, ugyanakkor teljességgel kézen-
fekvő ötlet volt. Így ugyanis nyilvánosságra lehetett hozni a két lapszám megje-
lenése közötti időszak friss eseményeit regisztráló gyorshíreket, s lehetett építeni
a vizualitás adta előnyökre is. A riportfotó, s általában a kép egy olyan korszakban,
amely nem ismeri a tévét s a mozgófilm is még „csupán” némafilm, elterjedtsége
pedig erősen körülhatárolt, az írott szöveghez képest fölértékelődik: látni lehet azt,
ami történt, s ami közvetlenül egyébként nem szemlélhető, mert tőlünk távol törté-
nik. A fény, a csillogás, amelyet a *Napló* jó érzékkel hangsúlyoz, a hatást nyilván
még fokozta is.

Jellemző e téren, hogy 1917 decemberében, amikor megszületett a forradalmi
Oroszország békeajánlata, s Budapestre is megérkezett „a teljes hivatalos bizo-
nyosság: Lenin és Trockij szikratáviratának szövege”, a fejleményekről a pestiek
először a „kirakatból” értesülhettek. Ahogy a „Béke! Béke!” című hírben (1917.
dec. 3.) olvashatjuk:

„A villamos áram, melyet a Carszkojeszelő távirása küldött szét, a főváros kö-
zönségében is érzékeny felfogó készülékre talált. Egyszerre megremegett a nagyváros
s a békehír hullámainak nagy közönségében adták-vették az emberek a hír részleteit
kézről-kézre, szívből szívébe. Nem fáradt még ki a sok keserves vonaglásban a közön-
ség – legalább a békeszenzációk számára nem – ezt meghatott érzéssel láttuk, amikor
az esti órákban a Pesti Napló házában kirakatában megjelent az első pozitívum: a ber-
lini távirat, amely Hertling kancellárnak az orosz békeajánlatról szóló bejelentését
tartalmazta. Percek alatt mekkora [!] tömeg gyülekezett össze, amely azután új embe-
rekből felváltva késő estig kitarított az öröm-plakát előtt.”

E hír nemcsak egy kivételes esemény hírének terjedéséről tudósít, de megmu-
tatja, hogy a nyomtatott sajtó, amely a közlő és a befogadó személytelen viszo-

nyára, távolságára épül, még a modern korban sem a kizárólagos hírforrás. A kirakatba kitett híryanag, mint a „közeli közönség”³⁵ elérésének eszköze, akár meglepően hatékony is lehet.

Ezt alighanem a *Pesti Napló* vezetői is fölismerték, mert ezt követően, időről-időre hírt adtak arról, mi is látható a kirakatban. Az 1917. december 22-i „A Pesti Napló kirakatai” című önreflexióból megtudhatjuk, hogy: „A belső kirakat három nagy ablakát kitűnő harctéri fényképek töltik meg s két kis kollektív kiállítás is van: Lázár Oszkár festőművész zászlós értékes harctéri rajzaiból, meg Győri Aranka ötletes, vidám pesti figuráiból.” A kirakat további ablakait karácsonyi újdonságok „tarkították”, köztük Kosztolányi *Káin* című új novelláskönyve, Szép Ernő *Emlék* című verskötete, Kaffka Margit meséskönyve, a *Kis emberek, barátocskáim* s (korjellemző mozzanatként) Sikabonyi Antal „Alkotó lélek és a háború” című tanulmánya. Ez utóbbi anyag kirakatba helyezése arra vall, fölismerték a „kirakat” reklámértékét is. Egy másik, 1918. április 16-i hírből (A „Pesti Napló” kirakata) az is kiderül, hogy még háborús tematikájú valódi kiállítást is berendeztek a kirakatban. Ahogy e hír mondja:

„Rendkívül érdekes új kiállítás teszi változatossá a Pesti Napló belső kirakatait: a háború emlékeit mutatjuk be sokféle tárgy, kép és szobor tarkaságában. A többi közt van itt egy orosz gépfegyver, amelyet a budapesti 32-esek zsákmányoltak, két új fajtajú repülő-bomba, harminc és feles mozsárlöveg rézhüvelye s a 39-es honvéddadostály fertőtlenítője miniatűrben.”

Ezt az anyagot háborús tematikájú képzőművészeti alkotások, festmények, rajzok, szobrok egészítették ki. „A kiállítás anyagát a május elsején megnyíló nagy hadikiállítás parancsnoksága engedte át a Pesti Naplónak előzetes bemutató céljára.” A hír csak mintegy mellékesen, zárásként említi meg, hogy: „Egész csomó új fényképet kaptunk a nyugati harctérről, valamint az olasz frontról is.”

Az ilyesféle önreflexív hírekből kiderül, állandósuló információközlési forma lett a kirakat. Az 1918. március 2-i „A „Pesti Napló” kirakata” című hírből megtudható például, hogy akkor az orosz frontról mutattak be érdekességeket (cirill betűs karszalagokat, „furcsa bankókat”, bélyegalakú 10, 15 és 20 kopejkás bankjegyeket stb.). Március 7-én, ugyane – lassan sorozatcímmé váló címmel – adták hírül, hogy „mától” új anyag látható a „kirakati képtárban”. Így megtudjuk azt is, hogy ezúttal: „A frontokról származó több eredeti fényképet kaptunk, amelyek közt egy csomó derűs dokumentuma akad az orosz–magyar barátkozásnak. Külön nagy képsorozat számol be a béketárgyalások minden fontos momentumáról, valamennyi szereplőjéről is.” A kirakat ez alkalommal a politikum mellett egyéb, könnyedebb anyagokkal is szolgált: „Változatossá teszi a képtárat számos fotográfia a tátrai téli életről, valamint a színházi világból, nívós új széria ezzel a címmel: »Magyar művésznők legkiválóbb szerepeikben«,” sőt emellett bemutattak még hatvan [!] fölvételt a Szépművészeti Múzeum „remekeiről” is. Március 30-án a szokásos hír megint a politikum, a háború elsődlegességéről árulkodik:

³⁵ A terminust Thienemann Tivadar nyomán használom.

„Óriási, harmadfél méteres térkép mutatja pár nap óta a Pesti Napló kirakatában a nyugati offenzíva útját. Minden elfoglalt város, minden új térnyerés plasztikusan látszik a színes monstre-térképen, amelyet tömegesen néz a közönség reggeltől estig.”

A kirakat anyaga aznap új „színházi és harctéri képekkel is” szaporodott, s a kirakat ezúttal magát a lapot is reklámozza: „Sokszínű pillangós plakát jelenti végül Gábor Andor új regényének a Pesti Napló vasárnapi számában kezdődő közlését.” (A regény, amelyet így is beharangoztak, a *Hét pillangó* volt, innen a „pillangós plakát” ötlete.) Április 12-én a szokásos harctéri és színházi felvételek (az utóbbiak Buttkayné Kosáry Emmyt mutatták be) mellett a hír egy hajókatasztrófa képi bemutatását is dokumentálta:

„Tíz nagyméretű fotográfia tűnik föl tegnap óta lapunk kirakatában, csupa kiváló fölvételek a *Drina* katasztrófájáról, a halálhajóról, a főbűnösről, a holtest kiemeléséről, a parton gyöttrődő családtagokról, a koporsókról, mindarról, ami reprodukálható a borzasztó eseményről. A Pesti Napló számára *Révész* és *Biró*, a fényképezés mesterei készítették az aktuális fotográfiákat.”

Június 30-án, az obligát „A Pesti Napló kirakata” című újabb hír arról szól, hogy:

„Az olasz frontról tizenhat rendkívül érdekes új fotográfiát kaptunk, amelyek a nagy küzdelem legfontosabb fázisait éles hűséggel mutatják be. Aki ezeket a fényképeket látja, sokkal tisztábban meg tudja ítélni a *Piave körül történt események leírását*, sőt hosszú cikkeknél jóval többet árul el néhány hiteles fotográfia. Értesítést kaptunk róla, hogy a legközelebbi időben még egy csomó fényképet küldenek a Pesti Napló kirakata számára. Ugyancsak most érkezett a nyugati frontról egy csomó felvétel, amely a *magyar csapatok* életét vetíti elénk. Száznál több különböző értékes fotográfia egészíti ki a Pesti Napló kirakati képtárát.”

E hír, nem kétséges, magas fokú vizuális tudatosságról árulkodik; megfogalmazója fölismeri, sőt kimondja a kép elsőbbségét a szöveghez képest. Paradox mód, ez arra is utal, hogy a lapnak nyilván nem voltak meg a nyomdai lehetőségei ahhoz, hogy a vizualitás iránti nyitottságát, fényképek közlésével, magában a lapban is bizonyítsa. A fogékonyság azonban adott volt.

A Napló-kirakat újdonsága azonban egy idő után alighanem megfakult, megszottá vált, mert a lap erről szóló híradásai megritkultak. Különösen fontos események „kirakatos” bemutatása kellett hozzá, hogy újra hír legyen egy-egy új kirakat. Ez szépen kiderül abból, hogy az újabb ilyen témájú híradásra csak 1919. március 2-án került sor – akkor, amikor valóban fontos események következtek be. „A Pesti Napló kirakata” című hír ezúttal ugyanis arról számolhatott be, hogy: „Az első magyar földosztásról, az érdekes kálkápohnai jelenetekről számos fölvételt készített a Pesti Napló kiküldött fotográfusa. A Népszínház-utcai zavargás áldozatainak temetéséről is több fényképfelvétel készült a Pesti Napló kirakata számára.” A „történelmi jelentőségű kiáltványok”, az új angol, francia és olasz fölvételek, a színházi rajzok, fotók és karikatúrák, amelyek a kirakat szokásos anyagát adták, önmagukban a lapban már aligha kaptak volna külön figyelmet: megszokottá váltak. Maga a „kirakat” azonban, az események függvényében, mégis „történelem-

csináló” médium lett. A Tanácsköztársaság kikiáltásáról is beszámoló 1919. március 22-i, „A Pesti Napló hírosztálya” című és kezdetű közleménye ezt frappánsan bizonyítja:

„A Pesti Napló hírosztálya, amely két napon át négy hatalmas utcai tábláján jelentette az új eseményeket, reggeltől késő estig középpontja volt a budapesti közönség érdeklődésének. Különösen ma délután a Pesti Napló kirakata volt az egyetlen, amelyből a főváros képe az egymást rendkívül gyorsan követő eseményekről értesült. Amikor a kormány váratlan lemondásának híre megjelent a Pesti Napló tábláján, óriási tömeg gyűlt össze körülötte. Időről-időre, amint a hírosztály megtudta és gyorsan kiírta az entente üzenetét, a kormány válaszát, a kommunistákkal történt megegyezést, a magyar szovjet-köztársaság valóban szenzációs első híret, új meg új csoportosulás támadt a Pesti Napló háza előtt. A proletárok természetesen ujjongva olvasták a jelentést s csakhamar tüntetéstől harsogott a Rákóczi-út, ahonnan lassankint az egész városba szétvitték a történet híret. Állandóan többé-kevésbé esett és jó ideig szakadt is az eső, de azért a csoportosulás késő estig nem szűnt meg és még akkor is messzi városrészekből elzarándokolt[ak] a Pesti Napló kirakatához, amikor már a lámpák kialudtak. A karhatalmi osztagok, amelyek autón vonultak ki az egyes utcákon észlelt nyugtalanság elfojtására, a Pesti Napló háza előtt elvonulva, a vörös betűs, messziről olvasható »Proletár-diktatúra« fölírást viharzó tüntetéssel üdvözölték.”

Bármily meglepő tehát, ezt a hatást nem maga a kinyomtatott lap, nem egy modern médium, hanem annak csak egy ősbib, hagyományosabb technikát mobilizáló járuléka érte el.

A „könyvosztály”, azaz könyvkereskedés

A lap, üzleti megfontolásból is, Hatvany irodalmi vonzalmait kiszolgálva is, „könyvosztály”, azaz saját könyvkereskedést is létrehozott. 1917. december 14-én, „A „Pesti Napló” könyvosztálya” címmel adták hírül, hogy mire készülnek: „Tökéletes magyar könyvesbolt: tömören ez az, amit a Pesti Napló új osztálya ambicionál.” Első lépésként ehhez „a Pesti Napló külső és belső kirakatait” használták föl, „művészi rajzok és szenzációs fényképek” között „színes címlapok”-at is kiállítva. Ekkor a kiállítottak közt két „jó és érdekes magyar könyvet” említenek meg: Kaffka Margit meséskönyvét (*Kis emberek, barátocskáim*) és Szabó Ervin *Imperializmus és tartós béke* című munkáját. „Ezeket – jegyzik meg – a Pesti Napló tárcaíróinak egész sereg műve követi rövid időn belül. Versek ad Szép Ernő *Emlék* című kötetében, novellákat Kosztolányi Dezső *Káin* című könyvében és nagyszerű esemény lesz Szomory Dezső műve: *Levelek a nyugati harctérről*.” Ez a beharangozás nemcsak a szorosan vett üzleti szempontok érvényesüléséről árulkodik, hanem arról is: a saját írókör népszerűsítése, kolportálása zajlik itt, összekapcsolva kereskedelmi és irodalmi szempontokat. A hír zárásaként leszögezik: „A Pesti Napló könyvosztálya legközelebb *olvasóterem* berendezésével is igyekszik majd kielégíteni a közönség érdeklődését.” A másnapi, december 15-i, „Milyen könyvet vegyünk karácsonyi ajándéknak?” című önreklám, hír formában arról szólt, hogy: „A Pesti Napló könyvkereskedése szívesen segít olvasóin és meg-

könnyíti a vásárlást. Küld jegyzéket ifjúsági iratokról, vagy ajándékkönyvekről, vagy egyszerűbben: ha megírják, ki számára szükséges a könyv és milyen drága lehet az ajándék s könyvkereskedésünk a legmegfelelőbbet küldi el.” E hír több szempontból is figyelemre méltó. Dokumentálja, hogy a könyvkereskedés valamilyen formában ekkor már létezett. S az is kiderül, hogy magas fokú marketinges tudatossággal saját olvasóit veszi célba – könyvvásárlóként is. Lap és olvasója között tehát egy újabb szál létesül.

Ugyanez a szándék derül ki a december 18-i, „Hírek a Pesti Napló könyvkereskedéséből” című szövegből is. A beérkező könyvrendelésekre reagálva úgy vélik,

„hogy a könyv után való nagy vágyakozás vezeti kezét majd valamennyi könyvrendelőnknek, de azt látjuk, hogy a könyvek tartalmát a rendelők nem mindig ismerik, ezért kérjük vevőinket, kiknek nagyobb része olvasóink gárdájából való, hogy a legnagyobb bizalommal forduljanak minden egyes esetben hozzánk, még a megválasztást illetően is. Minden esetben szívesen állunk tanácsal, útbaigazítással rendelkezésükre, forduljanak csak kérdéseikkel és kívánságaikkal könyvkereskedésünk vezetőségéhez.”

Hogy kiből állott ez a „vezetőség”, nem tudjuk, de a direkt marketing használata, a vásárlást előmozdító aktivitás jól érzékelhető. Ennek jele az is, hogy december 20-án, tehát a karácsonyi vásárlások finisében, a hirdetések között három álcázott önreklámot is közreadtak. „Új könyvek” címmel adtak egy listát azokról a könyvekről, amelyek könyvkereskedésükben megvásárolhatók voltak; a „Nyíltér” rovatban, „Mit olvassunk?” címmel adtak egy célzott könyvajánlást, amelyben Kaffka Margit, Kosztolányi Dezső, Szép Ernő, Szász Zoltán, Szabó Ervin és Sikabonyi Antal könyvét reklámozták – megjegyezve, hogy: „Minden magyar könyvet szállít a Pesti Napló könyvosztálya, Budapest, VII., Rákóczi-út 18.” S külön hirdették Gábor Andor *Doktor Senki* című regényét, „amely a Pesti Naplóban jelent meg”, s amely 10 korona 60 fillérért „a Pesti Napló könyvosztályánál” megrendelhető. Egy másik, 1917. decemberi híradás (Hírek a Pesti Napló könyvkereskedéséből) is ugyanennek az aktivitásnak a bizonyítéka, de ez már, jó érzékkel, a katonákra is figyel, pontosabban: él a háborús légkör adta lehetőségekkel.

„A béketárgyalások alatt a keleti fronton a legjobb társaság a könyv és az újság. Könyvkereskedésünk új könyvjegyzékét már úgy állította össze, hogy katonáinknak szórakoztató könyveken kívül békére, polgári munkára előkészítő könyveket gyűjtött egybe. Mindenki, akinek katonája van a fronton, közölje velünk címét, mi új jegyzékünket beküldjük.”

Egy 1918. áprilisi önreklámból, amely „Tessék eljönni a Pesti Napló könyvkereskedésébe” címmel, kiemelt szedéssel jelent meg, tudjuk, hogy a már korábban beharangozott olvasóterem legkésőbb ekkor megvalósult. Ebben a szövegben olvashatjuk:

„Rákóczi-út 18. szám alatt a Pesti Napló épületében találja meg [az olvasó] a főváros egyik legkedvesebb könyvesboltját, a Pesti Napló könyvkereskedését. Intim és kellemes könyvolvasó hely ez, pompásan felszerelve és kényelmes előkelőséggel berendezve.”

S mi vár itt a vásárlóra?

„Jöjjön el és válogassa ki a könyvpiac legérdekesebb új könyveit. Jöjjön el s válassza ki azokat a könyveket, amik hasznára lehetnek munkájában, hivatásában. Jöjjön el, lapozgatni, olvasgatni, megismerkedni az irodalom igazán értékes termékeivel.”

Ugyanitt, „Feltűnő könyvújdonságok” címmel ajánló listát is közzétettek, fölso-rolva azokat a könyveket, amelyekről „országszerte beszélnek”. Ugyancsak 1918 áprilisában, 17-én „Új könyvek a Pesti Napló könyvkereskedésében” címmel is közöltek egy listát. Ennek jelentőségét az adja, hogy kiderül belőle, nemcsak irodalmat forgalmaztak, gyakorlatias dolgokat is árusítottak, így pl. a *Villamosság a gyakorlatban* című három kötetes művet is. Ez arra vall, a könyvkereskedés – bármennyire is a saját produkció terjesztésére szerveződött – menet közben valódi üzleti vállalkozássá alakult, amely élt azzal, hogy – „saját” lapja lévén – megspórolhatta a hirdetési költségeket. Azaz, a cég egyik vállalkozása támogatta másikat, s viszont. Ez a hagyományos könyvkereskedésekhez képest határozott előnyt jelentett számukra.

A vállalkozás üzleti oldaláról árulkodik, hogy egy 1918. május 26-i önreklám, amely „Fővárosi előfizetőink könyvbeszerzése” címmel jelent meg, azt dokumentálja: a könyvkereskedés igyekezett elébe menni a vásárlóknak. Önjellemzésük, persze, magán viseli az önreklámozás színeit, de így is tanulságos:

„Mióta a Pesti Napló könyvkereskedését megnyitottuk, olvasóink és előfizetőink érdeklődése karolta fel ezt a friss szellemű, élénk intézményt, amely a Rákóczi-út legforgalmasabb pontján, változatos kirakatokkal, ízléses belső felszereléssel s gazdag könyvválasztékával méltóan reprezentálja a magyar könyvpiac lüktető elevenségét.”

Ám, s ezt el kell ismerni, nem ültek rá babérjaikra, s újítottak.

„Lapunk budapesti előfizetői ugyanis a Pesti Napló kihordói útján minden magyar könyvet fáradtság nélkül megszerezhetnek, ha a kihordónak előtte való napon megbízást adnak a választott könyv másnapi elhozatalára. Ez az újítás annál jelentősebb, mert a Pesti Napló könyvkereskedése a kihordók útján kiválasztásra is készséggel küld könyveket s így minden előfizetőnk az otthoni kényelemben, nyugodtan ismerkedhetik meg a könyvújdonságokkal s válogathat belőlük.”

Úgy vélem, az ilyesféle szolgáltatások, túl az üzleten, növelték s erősítették a lap jó hírét, kulturális nimbuszát.

A „saját” folyóirat, az *Eszteendő*

Figyelemre méltó újítás az is, hogy a lap, Hatvany személyes ambícióját is érvényesítendő, saját külön havi folyóiratot is indított. Az ötlet tulajdonképpen Bródy Sándortól származott, aki amikor 1917 elején gratulált Hatvanyinak a *Pesti Napló* megvásárlásához, egy alkalmi, „futó” ötletet is megpendített. Levele utóirata ugyanis ez: „A *Fehér könyv* [ez Bródy könyvalakú folyóirata volt] most már rendelkezésére áll, nem tudom többet csinálni. Mellékletnek adhatná a P. N.-hoz. Könnyű ki- és

összekombinálni, variálni, a P. N.-t erősítve vele és viszont.”³⁶ Hatványban, a jelek szerint, megfogalmazott ez az ötlet. A *Fehér könyvet* ugyan nem folytatta, de *Esz-tendő* címmel egy saját „revüt” indított, ugyancsak a szokásos folyóirat-formátumnál kisebb, könyvszerű formátumban. Az *Esz-tendő* segédszerkesztője Hatvány mecénáltja, Tóth Árpád lett, s az ő, a lap körüli dolgokról rendre beszámoló leveleiből a genézis jól nyomon követhető. Az *Esz-tendőre* egyébként már az irodalom-történet-írás is rég fölfigyelt, Ilia Mihály remek, máig érvényes elemzést írt róla.³⁷ A folyóirat részletes jellemzésére itt tehát nincs szükség. Annyit kell csak itt is rögzítenünk, hogy a tervezgetés 1917 novemberében öltött gyakorlatias alakot, s akkor már eldőlt, hogy a főszerkesztő maga Hatvány Lajos lesz, a szerkesztők pedig Karinthy Frigyes és Kosztolányi Dezső; s Tóth Árpád mellettük kap szerepet. A megjelenés a címhez (*Esz-tendő*) igazodva, a naptári év indulásához kapcsolódott, maga a lap havilap lett, s eredetileg az új év első napján, 1918. január elsején jelent volna meg. Az első szám megjelenése ugyan elcsúszott egy kicsit, de a szervezkedés sikerrel járt. Az új „revüt” a *Pesti Napló* 1917. december 25-i száma harangozta be. Ezt érdemes itt is idéznünk, mert jól jellemzi az elképzeléseket és szándékokat, s olyan előzetes összképet ad az *Esz-tendő*ről, amelyet az később lényegében realizált is. A folyóirat címét címként használó előzetes így szól:

„Január tizedikén a Pesti Napló kiadásában új szépirodalmi és politikai folyóirat jelenik meg, *Esz-tendő* címen, mely hónapról-hónapra érdekes, értékes és friss olvasmányokat ad az olvasónak. Ez a folyóirat maga köré csoportosítja a legelső magyar írókat. Maga a formája is feltűnést keltő: egy vastag könyv, melyben az olvasó megtalálja mindazt, ami érdekli, regényeket, hosszabb és rövidebb elbeszéléseket, a politikai eseményeknek, a jelen forrongó és izgalmas történelmének újszerű és pártatlan beállítását. Semmiféle érdek nem köti, sem politikai pártokhoz, sem irodalmi irányzatokhoz. A jó és értékes irodalmat s a közönséget egy táborban óhajtja egyesíteni. Minden műfajt jogosnak ismer el, egyet kivéve, az unalmast. Az *Esz-tendő*, melynek főszerkesztője Hatvány Lajos, szerkesztői Kosztolányi Dezső és Karinthy Frigyes, már január tizedikén kapható lesz a Pesti Napló könyvosztályában s a budapesti és vidéki könyvkereskedésekben. A vastag, kötetnyi számnak, mely külsejére is tetszetős és a legelső magyar írók írásait tartalmazza, ára mindössze három korona lesz. De a Pesti Napló előfizetői az *Esz-tendőt* úgyszólván ajándékkul kapják, mert 3 korona helyett csak 1 koronát fizetnek kötetenként. Azok tehát, akik már január elsejével a Pesti Napló-ra előfizetnek, ezzel egyúttal ezt a kedvezményt is biztosították maguknak.”

A *Pesti Napló* és az *Esz-tendő* ilyen összekapcsolása tudatos megfontolás eredménye volt: ez a „revüt” is az alaplap pozíciójának erősítését s ugyanakkor profiljának bővítését szolgálta.

Az *Esz-tendő*, ahogy Ilia Mihály állítja, Hatvány Lajos és mecénási támogatóitjai folyóirata volt, valamiféle ellen-Nyugat. Bázisát, persze, a *Pesti Napló* jelentette; munkatársai is e körből verbuválódtak elsősorban. Hatvány saját kezében tartotta az *Esz-tendő* irányítását, Ilia joggal aposztrofálja e vállalkozást „Hatvány

³⁶ *Levelek, i. m.* 220.

³⁷ ILIA Mihály: *Hatvány Lajos folyóirata: az Esz-tendő*. = Acta Historiae Litterarum Hungaricarum V. Szeged, 1965. 17–33. Klny is: *Irodalomtörténeti Dolgozatok* 39./

Lajos folyóiratá"-nak: minden szempontból az volt. De tudjuk, mellette Kosztolányinak is szabad keze volt, ő saját maga is betehetett írást a folyóiratba, Hatvany külön engedélye nélkül. A főnti, *Pesti Napló*ban megjelent előzetes hírverést is alighanem ő írta: az *Esztendő* nemcsak Hatvanynak, neki is személyes ambíciója volt. Maga a folyóirat, a tervek szerint, havonta jelent meg, az 1918. évfolyam teljes, 1919-ben azonban már csak az első két szám jelent meg. A bekövetkező „történelmi fordulat” lehetetlenné (s talán értelmetlenné is) tette a folytatást; a márciusi szám már nem készült el.

Annyi bizonyos: a *Pesti Napló* e korszaka az *Esztendő*vel együtt kerek egész; nemcsak tulajdonjogilag és pénzügyileg, de tartalmilag is együvé tartoznak. Ugyanaz az ambíció táplálta mindkettőt, nagyjából ugyanazok írták s a napilap és a „revü” kiegészítették, erősítették egymást. A *Pesti Napló* mindvégig referált az *Esztendő*ről, ismertetve, népszerűsítve egy-egy új szám anyagát, s az olvasók tudatában e két vállalkozás összekapcsolódott, teljes joggal.

A „bujtatott” saját könyvkiadó, a Pallas

Ugyanennek a történetnek a része, ugyanezt a sajátos, gyümölcsöző összekapcsolódást mutatja Hatvanynak egy másik, egyelőre sajnos igen kevésbé ismert vállalkozása is. Hatvany ugyanis, máig tisztázatlan körülmények között, valamikor 1917 második felében, már a *Pesti Napló* tulajdonjogát bírva, megvásárolta a Pallas könyvkiadót³⁸ is. Ez régi kiadó volt, Hatvany azonban átalakította, fölfrissítette és saját ambíciója szolgálatába állította. Az új Pallas formailag nem kapcsolódott a *Pesti Napló*hoz, az olvasóközönség még a perszonálunió létét sem igen érzékelhette, a valóságban azonban a kiadó is a lap kiegészítője, funkcióbővülése volt. S az a kevés, amit innen-onnan, főleg magából a *Pesti Napló*ból a Pallasról megtudunk, egyértelművé teszi az összefüggést. A *Pesti Napló* 1918. március 22-i számának „Pallas könyvek” című anyaga a következőket mondja a Pallasról:

„Régi kiadói márka, amelynek azonban ma új csengése van, amely kiadványaival egyszerre meg tudta ragadni az érdeklődést. A Pallas-könyvek ma a ritka szerencsével kiválasztott, értékes és nemes veretű modern magyar irodalmat jelentik. A Pesti Napló könyvkereskedése a jó könyvek minden barátjának ajánlja a Pallas könyveit.”

Ennek az írásnak a zárlata leplezetlen önreklám:

„Látta már a Pesti Napló könyvesboltját? A főváros kellemes és barátságos helye ez. Szívesen látjuk, bármikor néz el hozzánk. A Pesti Napló könyvkereskedése Budapest, VII., Rákóczi-út 18. szám alatt van.”

A Pallas könyveinek és a könyvkereskedésnek ez az egybefonódó reklámja önmagában is árulkodik a két vállalkozás összetartozásáról. Az igazi bizonyosságot

³⁸ A vásárlás tényéről csak elszórt utalások tudósítanak (vö. *Hatvany Lajos levelei, i. m. 15., 191.*), de fontos, hogy maga Hatvany is beszélt róla.

azonban a Pallas könyveinek felsorolása (és jellemzése) adja. Az új Pallas ugyanis a következő kínálattal szerepel itt: Szomorj Dezső: *Harry Russel-Dorsan levelei a francia hadszíntérről*, Kosztolányi Dezső: *Káin*, Sándor Imre: *Boldogság*, Lengyel Menyhért: *Charlotte kisasszony*, Szép Ernő: *Emlék*, Lázár Béla: *Írók és művészek közt (Száz vidám história képekkel)*, Szász Zoltán: *A szerelem* (2. kiadás). Ezek a szerzők Hatvany emberei, a névsor egyszerre mutatja a báró sznobizmusát és fölfedezőkedvét (ez utóbbira adalék Sándor Imre könyvének kiadása), ám kétségtelen: valóban értékes könyvek kiadására vállalkozott. (A lap, a könyvkereskedés és a kiadó üzleti összefonódását jól mutatja, hogy e könyvek a lapban olyan reklámot kaptak, amely mindhárom vállalkozás érdekét szolgálta.)

Mi jelent meg még a Pallasnál a Hatvany-érában? – egyelőre föltáratlan. Csak annyi bizonyos, hogy ez a kis kiadó is megérne egy alaposabb föltárá- és elemző munkát.

Beszédes tény, hogy a Pallast Hatvany 1919 őszén, már emigrációban, a *Pesti Naplóval* egyidőben adta el.³⁹

A Pesti Napló hír-filmjei

Az igazi truváj, bárkitől is származott az ötlet, mégiscsak a „hírszolgálati technika” egy merőben új formájának kialakítása volt. 1918 nyarán ugyanis a lap vezetése elhatározta, hogy saját filmriportokat készítet, s ezeknek a fővárosi, majd vidéki mozikban való vetítésével egy új, *Pesti Naplós* hírszolgálati formát teremt. Június 24-én jelent meg az első hír e tervről (A „Pesti Napló” hír-filmjei), s ebben röviden fölvázolták elképzeléseiket.

„A Pesti Napló tökéletes hírszolgálat maga helyett beszél, érdekes híreinek millió nyomtatott betűje villámgyorsan ott terem az ország minden pontján. Most a nyomda technikája mellé az olvasó, vagy inkább a néző kényelmére a modern filmtechnikát is odaállítjuk. A riporter a modern hírlapírás korában minden eszközzel fel van szerelve, most még a mozi felvevőgép is rendelkezésére fog állani. A Pesti Napló filmriporterei, mihelyt valahol érdekes esemény történik, a háborús utazás minden nehézségét legyőzve, azonnal ott teremnek a hely színén és az újságíró munkája mellé sorakoztatják a magukét: olvasóink számára filmet csináltatnak az ország, sőt az elérhető külföld minden eseményéről, gazdag készültségű filmintézetünk pedig úgy fog dolgozni, hogy az események mozgó fotográfiáját huszonnégy óra alatt mindenüvé eljuttatjuk az ország mozgósínházaiba. Ennek a merőben új tervnek számtalan háborús nehézség áll az útjában. De nincs nehézség, amit a haladott újságtechnika ereje le ne tudna győzni. Reméljük, hogy már a közel jövőben a riport-filmjeink egész özöne fogja az ország moziáiban még plasztikusabbá és gazdagabbá tenni azt a bőséges hírszolgálatot, amely a Pesti Naplót már a nyomtatott betű segítségével is a magyar olvasóközönség legkedveltebb lapjává tette.”

Alig egy hét múlva, június 30-án, „A Pesti Napló filmriportjai” címmel újabb előzetes jelent meg. Ebből kiderül, hogy: „Az a széleskörű munka, amelyet a film-

³⁹ *Hatvany Lajos levelei, i. m. 191.*

riport megszervezése Budapesten és az országban, sőt a külföld egy részében is követel, teljes mértékben folyik már és augusztus tizenötödikén a nyilvánosság elé kerül produktumainak első sorozata.” Az előkészületeket Fodor Aladár (1878–1918) és Fröhlich János (1873–1926), „a kinoriport ismert nevű megalapítói” végezték;⁴⁰ nekik „már újságírói működésük során elég alkalmuk nyílt rá, hogy az érdekes aktualitások iránt való érzékenységükről bizonytságot tegyenek”. A két „filmriporter” közül Fodor Aladárról tudunk többet. Ő negyvenedik évében jár, újságíróból filmessé lett filmes „úttörő” volt. Hosszabb ideig a *Pesti Napló* munkatársaként dolgozott, majd – mint nekrológiájából kiderül – 1912 körül váltott. Ahogy nekrológja mondja:

„Fodor Aladár volt az első újságíró, aki megérezte a fotóipar nagy jelentőségét és hat esztendővel ezelőtt [azaz: 1912-ben] búcsút mondott pályájának, hogy minden idejét és tehetségét a filmgyártásnak és a fotóriportázsának szentelje. A háború során, mint a bécsi Kriegsarchivhoz beosztott filmriporter, hadapród őrmesteri rangban bejárta az összes harctereket és a harctéri eseményeket az újságíró éleslátásával, a filmriporter szakértelmével rögzítette meg az utókor számára.”⁴¹

Mint volt Napló-munkatárs, valószínűleg ő kezdeményezte a *Pesti Napló* filmriportjainak megszervezését is. Tudjuk, még pár nappal váratlan halála előtt is a szerkesztőségben tárgyalt, július 1-jén – nyilván az előkészületek intézésére – onnan utazott ki Bécsbe, ahol július 3-án, gyors lefolyású tüdőgyulladásban meghalt. Június végén még úgy tervezték, hogy „[m]ire a nagy őszi mozi-évad megkezdődik, valamennyi jobbfajta magyar mozgósínház »slágerképei« lesznek a Pesti Napló filmtudósításai” (A Pesti Napló filmriportjai. 1918. jún. 30.8.). Az augusztus közepi indulást azonban Fodor halála megakasztotta, s valahogy helyettesítését is meg kellett oldani. Nincs rá adat, de valószínűleg társa, Fröhlich János a továbbiakban egyedül vitte az ügyeket: ő – mint Nemeskürty István könyvéből⁴² tudható – szintén újságíróként, rendőri riporterként szerezte meg riporter rutinját, s szintén gyakorló filmkészítő volt. Az indulás azonban így is két hetet csúszott. Az elindulásról a lap szeptember 4-én, „A Pesti Napló filmriportja” címmel adott hírt:

„Rendkívül érdeklődéssel fogadta a közönség a Pesti Napló hírszolgálatának újjátását, a filmriportot, amelyet a budapesti mozgóképszínházak közül immár hét vett fel műsorára: az *Uránia* és a *Mozgóképek Otthon* után a *Nap*, az *Est*, az *Orient*, *Eldorádó* és *Simplon mozgó*.”

Ugyanebből a hírből tudható meg az is, hogy miről szólt az első, *Pesti Napló* gyártású filmriport:

⁴⁰ Vö. NEMESKÜRTY István: *A képpé varázsolt idő. A magyar filmtörténete és helye az egyetemes kultúrában, párhuzamos kitekintéssel a világ filmművészetére*. Bp. 1983. 117; 120; 130.

⁴¹ Vö. *Fodor Aladár halála*. = Pesti Napló 1918. júl. 4. 11., 1. még: *Fodor Aladár vitézségi érme*. = Pesti Napló 1918. szept. 10. 11.

⁴² NEMESKÜRTY István: *i. m.* 117., 130., 568., vö. még: *Fröhlich János temetése*. = Pesti Napló 1926. szept. 2. 11.

„Az első filmriport, amely a *csempészrazziát* mutatja be, csupa mozgalmas látványosság, amely a háborús életnek rejtelmes érdekességét tárja fel a filmtechnika és az újságcsinálás minden eszközével.”

A szeptember 8-i számnak „A Pesti Napló első filmriportja” című anyaga kicsit részletesebben is megadja a témát. A film eszerint

„[n]agyszabású *csempészrazziát* mutat be a Budapest-bécsi vonalon, a dunai hajókon és végig az országhatáron. A *csempészek* izgató üldözése, rendkívül érdekes leleplezése, valamint egy éjszakai hajtóvadászat is látható a hivatalos apparátussal készült filmen. Mulatságos jelenetek egészítik ki a valóban szenzációs filmet.”

Hogy a filmriportok megszervezésével is két különböző, de egymást erősítő tevékenységi forma összjátéka valósult meg, azt jelzi a filmnek a lapban való föltalálása. A lap ugyanis reklámot csinált a filmnek, nagybetűs szedéssel adva meg a pontos címeiket, ahol a film akkor megtekinthető volt:

Mozgóképek-Otthon Teréz-körút 28, *Nap* Fehérvári-út 30 *Est* Irányi-utca 21, *Uránia* Rákóczi-út 21, *Orient* Izabella-utca 66, *Eldorádó* Népszínház-utca 31, *Simplon* Fehérvári-út 37.

A film pedig már pusztán létevel is a lapnak csinált viszontreklámot, a *Pesti Napló* nevét forgalmazva.

Milyen hosszú volt ez a filmriport, nem tudjuk, nincs rá adatunk. Ami bizonyosan állítható: fekete-fehér némafilm volt ez is, a hiányzó hangot még a föliratozás pótolta. Valószínűleg, akkori szokás szerint, a vetítést zene: zongorajáték kísérte.

A *Pesti Napló* filmriportjai természetesen nem napi gyakorisággal készültek, mint ma a tévéhíradók, hanem csak hosszabb időközönként, a jelek szerint: hetenként. A legközelebbi híradás ugyanis szeptember 10-éről való; ekkor „A Pesti Napló új filmriportja” című és kezdetű önreklám számolt be arról, hogy elkészült az új film.

„A Pesti Napló új filmriportja érdekes képek sorozatában mutatja be azt, hogy kik, hogyan és honnan táplálják Budapestet. A hatalmas nagyvárosi üzemek intimitásait és gigászi méretű szakadatlan munkáját megdöbbentő hűséggel mutatja be az új filmriport, melynek címe: *Budapest gyomra*. Ennek a nagy filmriportnak első része már ma este látható a vasárnapi [azaz: 8-i] margitszigeti Tűzérnapról készült fölvétellel együtt”.

Az új filmet ugyanazok a mozik vetítették ezúttal is, mint az elsőt, de a korábbi riport vetítése immár vidéken folytatódott.

„A *Csempészrazzia* filmriportja ezen a héten a többi közt Aradon, Kolozsvárt, Szabadkán, Királyhídan és Magyaróváron látható a mozgóképek-színházakban.”

A következő, harmadik heti film, amennyire megítélhető, a második riport folytatása, második része volt. Az erről tudósító szeptember 17-i hír (A Pesti Napló új filmriportja) arról is árulkodik, hogy ez a filmes hírszolgáltatás azért mai szemmel nem volt igazán friss és élénk.

„A Pesti Napló e heti filmriportja is azzal az intencióval készült, hogy ha igazán nagyszabású és az egész ország közönségét érdeklő napi szenzáció nem történik, akkor az egész filmriport egyetlen, valóban jelentős és állandó aktualitású témát vigyen minél részletesebben a publikum elé. Az új filmriport a fővárosi élelmezés széleskörű érdekességeit és meglepő intimitásait mutatja be és máttól kezdve minden nívósabb budapesti mozgókép-színházban látható.”

A vidéki terjesztés ekkorra megerősödött, hiszen „a múlt heti és az első filmriport” e hír szerint immár „Szeged, Debrecen, Nagyvárad, Pozsony, Kolozsvár, Fiume, Zágráb, valamint Dalmácia nagyobb mozgókép-színházaiban kerül sorra.”

A következő heti, negyedik filmriportról a szeptember 24-i szám adott hírt (A „Pesti Napló” új filmriportja). Ebből kiderül, hogy az „e heti” film,

„amely már ma este látható a mozgófényképszínházakban, az eddigieknek példájára szintén egyetlen, de jelentős témának feldolgozása: a magyar rokkant katonák életét igyekszik híven és érdekesen bemutatni. Ebből a célból filmoperatőrjeink elutaztak Besztercebányára, ahol a nagyszabású hadigondozó-telepen egész hadsereg él, üdül, szórakozik és dolgozik.”

Érdekes, s alighanem korjellemező mozzanat, hogy az egyébként erősen békepartí (tehát háború-ellenes) lap filmriportja a rokkant katonák bemutatásával nem sokolni akart, sőt e témát már-már életképszerűvé stilizálta: „Ami ebben az életben tragikus és örökké fájó, azt – olvashatjuk az önkomentárban – egyáltalában nem helyezük éles világításba, inkább a vigasztaló és derűs momentumokat próbáltuk kikeresni.” Ennek a megközelítésnek valószínűleg kettős oka volt: a haditudósítói „hagyomány” s a háborús cenzúra-viszonyok – ám maga a téma így is „ütős” volt. Így, bár a filmben súly helyeződik a valódi vagy „csinált” vidámságra, pl. „a rokkant hadsereg saját külön bohócai”-ra, az önmagukat „produkálókra”, a telep élete mégiscsak meglevenedett a filmszalagon: „Az óriási telep egész területének bemutatása után a beteg és rokkant, vagy gyógyuló katonák életének minden lefényképezhető fázisát sorra vetítjük a közönség elé.” Még egy – állítólag: „véletlen” – kis tüzet is filmre vettek, amely a „rituális konyha” épületében támadt. A terjesztés egyébként ekkorra némileg összeszűkült (vagy csak a beszámoló nagyolja el a fölsorolást). Az új riportot ugyanis eszerint az *Uránia*, a *Mozgókép-Otthon*, a *Kultúra*, a *Vígmozgó* és az *Orient* vetítette, az előző heti film pedig az *Edisonba*, a *Fortunába* s „több környékbeli mozgófénykép-színházba” került át. A vidéki városok közül csak Szeged, Szabadka, Zágráb „és más városok” mozijai lettek játszó-helyekként fölsorolva.

A következő filmriport, amely október 1-jétől volt látható, „a budapesti színházak életéből” adott ízelítőt a nézőknek (A „Pesti Napló” filmriportja. 1918. okt. 1.10.).

„A közönségnek – mondja a beszámoló – eddig nem volt alkalmja látni hasonló intimitásokat, a fotografáló gép hűséges közvetítésével, legfeljebb nagyon váltakozó értékű leírásokat olvashatott »a kulisszák mögül«. A filmoperatőr most tiszta napfényű, délelőtti világításban, meg nem vesztegethető hűséggel hozza elénk a pesti színészeket, komoly és jókedvű munka, az esti előadásokra való készülés közben és ennek a kedves, gondtalan szüneteiben. Kevés olyan népszerű és kiváló magyar színész akad, aki a Pesti Napló új filmriportján ne szerepelne.”

Közülük a beszámoló név szerint Gyenes Lászlót, Rátkai Mártont és B. Kosáry Emmit említi meg. „Ezúttal nem »alakít« egyik sem és pongyolában – de azért mindig ízléses mértéktartással – mutatják meg egymás közt való életük bizalmas epizódjait.” E filmriport címe, mint a beszámolóból kiderül, „Bohémiában” volt.

Az eddig megtudottak alapján nem kétséges, a *Pesti Napló*nak ezek a filmjei inkább életképszerű, „színes” anyagok voltak, semmint valóságos „hír-filmek” (aminek szánták őket). Jelentőségük mégis nagy, hiszen a vizualitás, ami e filmeknek is sajátja, mindenképpen többlet volt az írott szövegekhez képest, s ugyanakkor valóban olyan világot mutattak meg, amelyet a közönség egésze a maga közvetlenségében nem ismerhetett. Azaz valóban kitágult közvetítésükkel a világ. Sajnos, a külső körülmények nem kedveztek e filmriportok készítésének – 1918 októbere már az „őszirózsás” forradalom hónapja volt. Valószínűleg ez adja magyarázatát a filmriportok lapból való eltűnésének: vagy a filmek készítése is abbamaradt, vagy a reklámozásukra nem jutott immár hely, idő, figyelem. Annyi bizonyos, az eddig ismertettekén túl már csak egyetlen filmriportról van adatunk. Ez azonban, mint az 1918. november 1-jei híradásból kiderül, annál fontosabb film lett: ez nem kisebb súlyú eseményt, mint az őszirózsás forradalom pesti fejleményeit örököltette meg. „A forradalom minden jelentős eseményéről hűséges beszámolóval szolgál a Pesti Napló új filmriportja” – olvashatjuk a beszámolóban.

„A Rákóczi-út és a Kossuth Lajos-utca sarkán, a forradalmi hotel körül épp úgy megörökített minden érdekes jelenetet, mint az Országház-téren az első nagy demonstráció alkalmával, majd az utcai felvonulások, a gépfegyveres autók, a zsúfolt pályaudvarok, a katonai fölesketések és a többi fontos aktus történelmi epizódjait. Külön teljes rész a vasárnapi ünnepségé, amelynek valamennyi részletét művészi szépségű fölvételek mutatják. A köztársaság kikiáltása, Károlyi Mihály, Hock János. Bokányi Dezső és Garami Ernő – amint a néphez beszélnek – egyformán kitűnő mozgófotográfiaikon vonulnak el a történelmi pillanatokban.”

Azzal, hogy e filmriport már november 1-jén látható volt a pesti mozikban, valószínűleg maga a film is „történelemcsinálóvá” lett, hiszen a radikalizáló hatású események bemutatásával nyilván olyanokat is elért, olyanokra is hatott, akik addig nem vettek részt az „eseményekben”, akik mellett a „történelem” csak megtörtént.

A kísérlet vége

Hatvány Lajos kísérletét a *Pesti Napló* megújítására a háborúvégi, forradalmas-kaotikus viszonyok szorították korlátok közé, majd zárták le. 1918. október végétől már nemcsak az országban, a szerkesztőségben is különleges körülmények uralkodtak. A lap november 5-én jelentette be, hogy: „Háborús rovatunkat megszüntetjük”. A „háborús rovat kimúlásának” bejelentése látszólag a háborútól való megcsömörlés eredménye volt: „Elég volt a lidércnyomásból, amellyel ébrednünk és elaludnunk kellett. Ne emlékeztessen még a háborús rovat formája se minket a rossz álmokra, amelyből ötödfél évig nem volt felébredés.” Ám, bár utaltak „a mai

eseménydús és papírhiányos világra” is, amelyben megjelenniük kellett, a döntés mélyén lényegében egy mély – s mint utóbb kiderült – alaptalan illúzió húzódott meg.

„Magyarország – írták – kilépett a hadviselő államok közül, minden nemzetet és népet édes testvérenek tekint, és csak irtózáttal és szánalommal tud elfordulni Európának ama még mindig lángoló helyeitől, hol a háború véres örülete még szedi bőven az áldozatait. Minden részvétünk a még szenvedő embereké – legyenek azok, bár franciák, angolok, olaszok, németek vagy mások – mi, magyarok leráztuk magunkról azokat, akik a véres igát újból és újból a nyakunkba akarták kényszeríteni és mint Európa legújabb felszabadult nemzete, örömről mámorával üdvözöljük a béke és emberi testvériség kelő napját.”

A szerkesztőségnek ez az indokolatlanul optimista álláspontja az ország szétesésének küszöbén, sok mindent elárul. Jelzi mindenekelőtt az elkövetkező események természetének föl nem ismerését, a fejleményekre való fölkészületlenséget – s mindenekelőtt az illúziókat, az új, jobb világba vetett naiv hitet. Ez adja meg magyarázatát annak, hogy a „báró”, aki maga is belevetette magát az aktív politikálásba, immár elszakadóban volt lapjától. November 6-án, a „Napi hírek” közt pár soros kis közlemény tudatta az olvasókkal:

„Hatvany Lajos, a Pesti Napló főszerkesztője néhány napig távol lesz szerkesztőséginktől, mert amint más helyen is közöljük, ma éjszaka, a kormány megbízásából, mint a Nemzeti Tanács választmányi tagja, a magyar bizottsággal a déli frontra utazott azzal a küldöttséggel, amelynek feladata Franchet d'Esperay tábornokkal együtt megformulálni a balkáni fegyverszünet végleges feltételeit.”

S ez az újságcsinálástól a közvetlen politikába való elmozdulás érzékelhető abban a tényben is, hogy 1919 januárjában a hetven esztendő *Pesti Napló* jubileumát a lap csak néhány, a „Napi hírek” közé tördelt sorral intézte el (A Pesti Napló hetven esztendő. 1919. jan. 1.), jóllehet ez az önreklámra kiválóan alkalmas esemény máskor kolumnás nagy cikkeket, látványos (ön)ünneplést vont volna maga után. Az ideiglenesen szünetelő tárcarovat ugyan 1919 január elején újraindult, s az e tényt beharangozó január 4-i hír (Tárcáink) az inga visszabilenését igyekezett sugallni – a lap története már kétségkívül a politikai történések függvénye volt. A lap tulajdonlás eredeti célja megvalósíthatatlanná vált. Nem is meglepő tehát, hogy a Tanácsköztársaság kikiáltását követően Hatvany lemondott főszerkesztői posztjáról. 1919. március 23-án, a „Napi hírek” rovatban, az időjárás-prognózis és a Statárium bejelentése után, harmadik hírként ez olvasható a lapban: „A Pesti Napló főszerkesztője, Hatvany Lajos ma lemondott főszerkesztői állásáról.”

Ezzel egy sajtótörténeti fejezet gyakorlatilag lezárult. A lap tulajdonosa ugyan továbbra is Hatvany maradt, a Tanácsköztársaság időszakában azonban, mint annyi más lap, a *Pesti Napló* sem jelent meg. Hatvany Lajos pedig – ahogy Lengyel Géza írja – „Bécsbe emigrált, a munkatársak egyelőre szétszéledtek”. A lap csak 1919. szeptember 28-án jelent meg újra, ez volt a 70. évfolyam 114. száma. Ez a lap azonban nem volt már a „rég”, a tulajdonos távollétében csak vegetált. A végkifejletet Lengyel Géza emlékezéséből ismerjük. Eszerint a Bécsben élő Hat-

vanyt fölkereste a *Pesti Napló* akkori felelős szerkesztője, Mester Sándor és közgazdasági rovatvezetője, Szegő Elemér.

„Ők azzal az ajánlattal kopogtattak Hatvanynál, hogy átveszik a lapot; nyilvánvalóan kellett, hogy valami hátvéddel, fedezettel rendelkezzenek. A következmények hamarosan megmutatták, hogy ez a hátvéd nem lehetett más, mint Miklós Andor.”
 „A tárgyalások vége az volt, hogy Mester Sándor és Szegő Elemér megkapták a lapot Hatvany Lajostól mindenféle ellenérték nélkül, magyarul szólva ingyen, ők pedig laptulajdonosi tisztüket hamarosan továbbadták Miklós Andornak”, Az Est tulajdonosának.⁴³

A *Pesti Napló* ezzel hamarosan egy nagy lapkonszern részévé vált, s *Az Est*-ből, a *Magyarországból* és a *Pesti Napló*-ból összeállt az *Est-lapok* néven ismeretes sajtóbirodalom. Hatvany Lajos kísérlete pedig a magyar sajtótörténet egyik, hamar elfelejtett epizódjává szürkült. Méltatlanul.

Mérleg

A lap történetét áttekintve válaszra vár a kérdés: hogyan vonható meg a *Pesti Napló* mérlege ebben a periódusban? Röviden azt mondhatjuk, nagyigényű vállalkozás volt ez, sok eredménnyel, de megterhelve politikai illúziókkal. Az illúziókért Hatvany Lajos keményen megfizetett, pályája megtörése, emigrációba kényszerülése, majd hazatérte utáni „takaréklángon” tartása, mindenekelőtt pedig nagy irodalmi és politikai szerepeiről való végleges lemondása jól mutatják ezt. De lapvezéri tevékenysége mindent összevetve a magyar sajtótörténetnek egy eredményekben és értékekben bővelkedő fejezete volt. Pályája egyik csúcspontjának (a *Nyugathoz* s *Adyhoz* kapcsolódó másik, korábbi magaslati pont mellett) kétségkívül ez az alig több mint két év tekinthető. Amit vezetésével a *Pesti Napló* ez időben végzett, az mind sajtó-, mind irodalom-, mind politikátörténeti relevanciával bír, kihagyhatatlan a 20. századi magyar történelemből.

S az eredményeknek a Hatvany-Deutsch cég pénze csak szükséges, de nem elégséges föltétele volt.

⁴³ LENGYEL Géza: *i. m.* 91.

ANDRÁS LENGYEL

Pesti Napló de Lajos Hatvany (1917–1919). I–II.

L'étude s'occupe d'une époque courte mais importante de l'histoire du quotidien légendaire *Pesti Napló* (Journal de Pest). Le propriétaire du journal, plus tard à la fois son rédacteur en chef, le baron Lajos Hatvany (1880–1961), un des anciens prominent de la fameuse revue littéraire *Nyugat* (Ouest), qui avait réalisé ses ambitions de chef de journal, grâce à son immense fortune privée, par l'achat de journal, et l'augmentation importante de son niveau et de sa modernisation. L'étude présente les changements structurels, infrastructurels et personnels, que Hatvany avait poursuivis. Le résultat était impressionnant: *Pesti Napló* est renouvelé, renforcé de collègues littéraires importants (Dezső Kosztolányi, Frigyes Karinthy), son service de presse a été agrandi, son infrastructure restructurée. Il a fait publié une magazine littéraire (*Eszteendő* – Année), a mis en marche une firme d'édition (Pallas), avait son propre librairie, de plus – pour le renforcement de son service de presse, avait fait tourner des journaux filmés, projetés dans les cinémas. Politiquement le journal était pacifiste, sollicitait la démocratisation du pays (comme l'étendu de la vote). Le rédacteur en chef propriétaire, lui-même, s'est engagé dans la révolution de l'automne de 1918. Cette période de *Pesti Napló* s'est achevée par l'émigration de Lajos Hatvany (1919), où il a été contraint de vendre son journal et la maison d'édition également. (*Pesti Napló* est devenu plus tard partie du consortium *Az Est*, dirigé par Andor Miklós.)